

Titelgegevens / Bibliographic Description

Titel	Arent Cornelisz. Croese / G.H. Leurdijk.
Auteur(s)	Leurdijk, G.H.
In	<i>Figuren en thema's van de Nadere Reformatie</i> / T. Brienen ... [et al.]; dl 1. (Kampen, De Groot Goudriaan, 1987), p. 9-16.
Copyright	2007 / G.H. Leurdijk De Groot Goudriaan Claves pietatis.
Producent	Claves pietatis / 2007.06.15; versie 1.0
Bron / Source	Onderzoeksarchief / Research Archive Nadere Reformatie
Website	Sleutel tot de Nadere Reformatie
Nummer	B98014246

De digitale tekst is vrij beschikbaar voor persoonlijk gebruik, voor onderzoek en onderwijs. Respecteer de rechten van de rechthebbenden. Commercieel gebruik is niet toegestaan.

The digital text is free for personal use, for research and education. Each user has to respect the rights of the copyright holders. Commercial use is prohibited.

Het 'Onderzoeksarchief Nadere Reformatie' bevat digitale documenten over het gereformeerd Piëtisme en de Nadere Reformatie in Nederland tot 1800. Het is doorzoekbaar met de 'Bibliografie van het gereformeerd Piëtisme in Nederland (BPN)' op de website 'Sleutel tot de Nadere Reformatie'.

The 'Research Archive Nadere Reformatie' contains digital documents about reformed Pietism and the Nadere Reformatie in the Netherlands until 1800. These can be retrieved by searching the 'Bibliography of the reformed Pietism in the Netherlands (BPN)' database at the 'Sleutel tot de Nadere Reformatie' website.

Arent Cornelisz. Croese

G. H. Leurdijk

1. *Levensloop*

Arent Cornelisz. Croese (Arnoldus Cornelij) werd geboren te Delft op 14 januari 1547. Van vaders zijde stamde hij uit een geslacht van notabelen en burgemeesters. Zijn vader heette M. Cornelisz. van 's-Gravensande. Het ontbreken van een standaard voor familienamen maakte het Arent mogelijk een andere naam aan te nemen, te weten die van Crusius, een verlatijnste vorm van Croese. Deze naam is in de kerkhistoriografie reeds lange tijd in vergetelheid geraakt, vermoedelijk doordat zijn in 1574 gesloten huwelijk kinderloos bleef en derhalve geen garantie insloot voor een genealogische continuïteit van de nieuwe familienaam.

Evenals zijn broer Anthonis (1545-1602) zag Arent als zijn levensdoel het predikantschap. Zijn theologische opleiding ontving hij respectievelijk aan de universiteiten van Heidelberg (1565-1568) en Genève (1568-1570). Tijdens deze studie ontmoette hij verschillende figuren die hier te lande in het proces van gemeenteopbouw een eigen inbreng zouden leveren, zoals M. Alting, Joh. Fontanus, Fr. Junius, M. Lydius en Jac. Regius. Ten overstaan van Datheen en Olevianus rondde Croese in 1570 zijn studie met een kerkelijk examen te Heidelberg af.

Vanaf 21 januari 1571 tot september 1573 diende Croese vervolgens de Hollandse vluchtelingengemeente te Frankenthal, waar hij bevriend raakte met collega G. van der Heiden, wiens pastorale en organisatorische kwaliteiten een bezielende invloed uitoefenden op de jeugdige pastor.

In oktober 1573 ontving Croese een beroep naar zijn geboorteplaats. Hij zou als voortvarend predikant de Delftse gemeente gedurende zijn verdere leven sturen op het kompas van de Reformatie.

Spoedig nadat Croese in Delft was teruggekeerd begon hij er orde op zaken te stellen. Hij ontpopte zich zowel bij administratieve inventarisatie en classificatie als bij praktische en pastorale organisatie als initiator en stimulator van de plaatselijke gemeenteopbouw. Dat betekende tevens herderlijke zorgvuldigheid bij de overdracht en de verdediging van de gereformeerde beginselen. Dit temeer daar de jonge gereformeerde gemeente van Delft nog zeer klein was. Een voortdurende bedreiging vormden vooral de roomsen en de wederdopers. Met klem drong Croese aan bij de overheid op bestrijding van roomse gebruiken, zoals Sinterklaasfeest en „het openbaer danssen ende springhen om den rosenhoet, daerbij vele ontieghe liedekens ghesonghen werden”. En tegen de wederdopers schreef hij twee geschriften. Via de prediking probeerde hij de gereformeerden tegen afwijkingen te mobiliseren en via de discipline de continuïteit van hun orthodoxie te reguleren.

Behalve op de orthodoxie lette hij tevens scherp op de orthopraxie binnen de Delftse veste. Aangezien Delft tijdelijk residentie van Oranje was, vielen ook bepaalde buitensporigheden van het Hof binnen zijn blikveld. Croese verzuimde niet het Hof te herinneren aan de inconsequentie van onmatige „bancketten ende andere insolentien”. Herhaaldelijk bepleitte hij bij de magistraat afschaffing van morele misstanden die naar zijn vaste overtuiging onder een gereformeerde overheid taboe waren, zoals: bordeelhouden, kaatsen op sabbat, kaartspel, dronkenschap, vloeken, magie en occultisme.

Deze reformatorische nadruk op zedenbeschaving spiegelde zich ook af in zijn prediking. Zijn prediking werd gekenmerkt door een praktische inslag met een sterk vermanend element. Niettegenstaande Croeses rechtlijnige, meer dan eens scherpe pastoraat stond hij bij de gemeente van Delft in aanzien en werden zijn preken met graagte gehoord. Zijn krachtige en innemende persoonlijkheid beantwoordde dan ook aan het vereiste voor een positie als organisator van de gereformeerde gemeente te Delft.

Speelde Croese in de vroege geschiedenis van de Delftse gereformeerde gemeente als pastor loci een hoofdrol, zijn inbreng betreffende de interlokale opbouw van de gereformeerde kerken was niet minder aanzienlijk. Croeses activiteiten op landelijk niveau waren talrijk. Hij nam zitting in menige kerkelijke vergadering waarin belangrijke besluiten inzake de doorwerking van de reformatie werden genomen. Zo bekleedde hij op de Nationale Synode van Dordrecht in 1578 de functie van scriba en fungeerde hij op de Nationale Synode van Middelburg in 1581 als praeses. Hij nam deel aan de discussies over een ook voor de overheid acceptabele kerkorde en bepleitte het recht van de kerk ten aanzien van de verkiezing of afzetting van kerkedienaren. Bovendien verdedigde hij de aanspraak die de gereformeerde kerk maakte op de uit de periode van vóór de Reformatie daterende kapittelgoederen.

Ook op doctrinair terrein leverde hij een bijdrage tot de continuïteit van de gereformeerde traditie. Croese en zijn Delftse collega R. Donteclock hielden langdurige en uitputtende disputen met de humanist D. Vz. Coornhert, die onder meer de gereformeerde predestinatieleer bestreed. Croese nam daarbij een infralapsarisch standpunt in.

Naast al deze activiteiten onderhield Croese een omvangrijke correspondentie met vele theologen in binnen- en buitenland. Onder hen nam 's Prinsen hofprediker Jean Taffin (1529-1602) een markante plaats in. Er bestond tussen Croese en Taffin een interessante vriendschap, die grotendeels tot uitdrukking komt in hun briefwisseling over kerkorganisatorische belangen. Deze vriendschap is vermoedelijk gegroeid in de eerste jaren van Taffins carrière als hofprediker. Hij trad in 1573 bij de Prins in dienst en werkte vervolgens gedurende een aantal jaren in Delft, waar hij de grondslag zou hebben gelegd voor de plaatselijke Waalse gemeente. Zo konden zij elkaar regelmatig ontmoeten. Dat hun contacten hebben geleid tot een persoonlijke vriendschap blijkt bijvoorbeeld uit de zorg die Croese, desgevraagd door Taffin, op zich wilde nemen voor de opvoeding van diens zoon. Het interessante van deze connectie is dat zij werd gemarkeerd door een gericht streven naar gemeenteopbouw, waarbij de organisatorische doelstelling werd gezien vanuit het gezichtspunt dat reformatie van de kerk vernieuwing van het geloofsleven behoorde te combineren met vernieuwing van het zedelijke leven. Zo stemden zij samen in hun protest tegen toneelopvoeringen en ontheiliging van de rustdag, hetgeen bijvoorbeeld naar voren komt in een schrijven van Taffin op een klaagbrief van Croese over de Delftse toneelspelen. Taffins brief is gedateerd 25 april 1575. Taffin vermeldt de kwestie van het gewraakte vermaak te hebben overlegd met enkele regeringsfunctionarissen, er bij hen op aandringend daar maatregelen tegen te nemen. Hij achtte deze toneelspelen onverenigbaar met eerbied voor de Decaloog, zoals het volgende citaat laat zien:

En dat deze spelen op de zondagen plegen vertoond te worden, verdubbelt het kwaad. Want zo worden velen van de kerkelijke samenkomsten afgetrokken naar die onheilige spelen. En de sabbath wordt geschonden, wanneer die dag des Heeren aan andere dan de gewijde, door God verordende, openbare oefeningen wordt besteed.

Dit voorbeeld illustreert de eensgezindheid waarmee Croese en Taffin zich beijerden voor een voortgaande reformatie, een reformatie der zeden. Dat Croese daarbij een als profaan geduid volksvermaak via zijn vriend onder de aandacht van de overheid zocht te brengen, tekent zijn aan het calvijnsse theocratieprincipe georiënteerde motivatie als draagkracht van een solidair streven naar nadere reformatie. Vanuit deze motivatie heeft Croese tot aan zijn dood, te Delft op 5 juni 1605, kerk en volk opgeroepen tot waarachtige bekering.

2. Geschriften

Afgezien van zijn in de vorige eeuw door de Marnix-Vereeniging grotendeels gepubliceerde correspondentie is er van Croeses letterarbeid betrekkelijk weinig in druk verschenen. Slechts twee van zijn pennevruchten zagen tijdens zijn leven het licht, namelijk *Twee corte sermoenen* (1584) en in samenwerking met Dontelclock *Wederlegghinghe Eens boecxken / ghenaeamt Proeve van den Nederlandtschen Catechismo / bij D. Cornhert uitgegeven* (1585). De *Twee corte sermoenen* zijn een preek ter gelegenheid van de doop van Prins Frederik Hendrik en een lijkrede naar aanleiding van de dood van Prins Willem. Inhoudelijk bevatten ze een sterk op de praktijk gericht element. In de dooppreek wordt de doop geplaatst in het spanningsveld van rechtvaardiging en heiliging: de doop als teken en zegel van het genadeverbond bedoelt de heiliging van het leven bestaande in de afsterving van de oude en in de opstanding van de nieuwe mens. De ouders zijn geroepen hun kinderen te spenen van aardse begeerlijkheden en te leiden op het pad der vroomheid. Daartoe moeten zij hun de betekenis van de doop en de bijbelse leer van jongsaf onderwijzen. De lijkrede draagt een boetekarakter: het aanhouden van de oorlog en het wegvallen van de Prins worden gerelateerd met de onbekeerlijkheid van het volk. Dit doet de lijkredenaar ten aanhoren van allerlei hoogwaardigheidsbekleders vermanen:

Maar indien wy ons niet begheven tot goede wercken / ende na de sinnelickheydt ons vleyssches in sonden voortvaren: Soo sullen onse wercken ons oock volghen: maer hoe? Alsoo / dat Godt de straffe onser sonden beghinnende in desen leven / deselve vervolghen sal tot in d'ander leven /al waer het ewighe vier bereyt is allen den ghenen die onboetveerdich blijven. Men behoeft niet te vraghen waer de straffe is / die ons de Heere hier in desen Lande laet overcomen: want zy is een yeder voor ooghen. Wy gaen (Godt betert) voort in onsen slimmen weggen: Tot pracht en de hooveerdije / dronckenschap ende overdadicheydt / dertelheydt des vleessches ende allerley lichtveerdich ghelaet / cortelick / tot alle ongherechtigheydt hebben wy ons begheven end' begheven ons daghelicx / niet teghenstaende de vermaninghen end' waarschouwinghen die ons ghedaen worden

wt den worde Godts. Sulck een sorgheloose versuymenisse ia verachtinghe des wterlicken Godtsdiensts is int midden van ons by groote ende cleyne / dat ick achte dat wy daerinne alle andere landen / inden welcken de waarheydt Godts gheleert wordt / te boven gaen. Hieromme seyndt ons Godt dese bloedighe lanckduerighe Oorloghen toe: Hieromme laet hy de vyanden inbreecken / hoe langher hoe dieper: Hieromme heeft hy ons ontnomen dien Prince / van wiens lof beter is te swijghen dan weynich te spreken. . .

De wekroep tot nadere reformatie klinkt hierin duidelijk door.

Het tweede geschrift *Wederlegghinghe*, bevat een in dialoogvorm opgezette polemieek tegen Coornhert, wiens aantijgingen tegen de gereformeerde predestinatie- en rechtvaardigingsleer stuk voor stuk worden bestreden. Croese blijkt een infralapsarisch standpunt in te nemen.

In de geschriften die Croese tijdens z'n leven uitgaf leren we hem dus waarderen als rechtzinnig theoloog, die het humanisme het hoofd bood, en als practicus, die de troost door de gereformeerde leer geboden, alleen gegrond achtte bij een overeenkomstige levenspraktijk.

Het overige van de geschriften van Croese verscheen postuum.

Collega Donteclock voegde in 1613 bij zijn *Antwoord Lamberti Daneï*, waarmee hij erastiaanse opvattingen trachtte te weerleggen, een geschrift van Croese, onder de volgende titel: *Een cort ende claer Bewijs / dat de verkiesinghe / ende Afsettinghe der Dienaren des Goddelicken Woorts / der Ouderlingen / ende Diaconen niet en staet bij de Borgherlicke Magistraet / maer bij de kercke. Item / Sekere Artijckelen / van het Seggen / ende de Macht der Overheydt in de bedieninghe der kercke Christi in Hollandt / over het maecken van kerckelicke Persoonen*. In dit geschrift behandelt Croese de kerkrechtelijke kwestie over de eventuele inspraak van de overheid in kerkelijke zaken, in casu het aanstellen en afzetten van ambtsdragers. Dat de overheid bevoegd zou zijn tot inmenging in louter kerkelijke aangelegenheden ontkent hij. Aangezien hieronder ook het punt in kwestie moet worden gerekend kan de overheid daar geen pretenties op laten gelden. Dat de overheid bevoegd zou zijn tot toezicht en advies in kerkelijke zaken stemt hij op grond van het gereformeerd kerkrecht toe. In tegenspraak met de uitvoerige titel hebben we hier te doen met een vrij summier pamflet, dat evenwel voor onze kennis van het kerkelijke standpunt van Croese, zoals gezien, niet van betekenis is ontbloomt.

Een piëtistisch getoonzet werkje verscheen in 1612 onder de titel: *Christelijcke Betrachtungen der Ghelooviger Zielen, Mitsgaders nog een aandagtige Overdenkinge over de drie eerste versen van het derde Cap. des eersten algemeinen Zendbrief des Apostels Johannes*. Het bevat een meditatief exposé van het Onze Vader. De stof is verdeeld over de zeven wekdagen, in analogie met o.a. een dergelijke verhandeling van Erasmus naar een anonymus bericht in de voorrede. Deze indeling doet denken aan de vijftiende-eeuwse devotielectuur. Uit de voorrede blijkt het geschrift vooral te zijn bedoeld voor Croeses echtgenote: zij zou er in aanvechtingen soelaas uit kunnen putten. Inhoudelijk staat het onder het gezichtspunt van de glorie van God als het grote doel van het christen-

zijn in de werkelijkheid van Gods schepping. Toegevoegd is een meditatie over 1 Joh. 3 vs. 1-3, waarvan de vorm doet vermoeden dat zij oorspronkelijk teruggaat op een preek. In beide gedeelten staat het persoonlijke element uiteraard sterk op de voorgrond. Dat houdt mee in dat speciale nadruk wordt gelegd op de beleving van Gods nabijheid. Het gegeven dat niet in de eerste persoonsvorm enkelvoud, maar in de meervoudsvorm wordt gemediteerd, beneemt het werkje een individualistische strekking.

Als laatste drukwerkje van Croese verscheen in 1636 een door de Streefkerkse predikant Joh. Gysius uit het Latijn vertaald prekenbundeltje: *VI Predicatie over het Lijden / Sterven ende begraven onses Heeren Jesu Christi, Vol van aendachtighe ende Godtvruchtighe Overdenkinghen*. Evenmin als het voorgaande geschrift had Croese deze preken voor de drukpers bestemd. Ze dienden hem als basis voor de passieprediking en handelen dan ook over de lijdensgeschiedenis van Christus. Het model van deze preken vertoont tekstexegese en applicatie. Naast de letterlijke uitleg van de tekst staat de synthese van leer en leven. Dit laatste vormt een karakteristiek element. Worden enerzijds vooral roomse dwalingen weerlegd, anderzijds wordt aangetoond dat het leven der gereformeerden nog niet beantwoordt aan de rechte leer. Vanuit dit perspectief wordt dan ook aangedrongen op de praktijk der godzaligheid. Tevens worden aangevochten zielen gewezen op de troost die het evangelie hen biedt. Zo horen we hem bijvoorbeeld de bekommerden be-moedigen:

Treet tot desen toe / als tot den medecijnmeester / den Chirurgijn / het plaester ende medecijn / uwer ziele.

In deses pijn soeckt versachtinge / in sijn slagen en striemen / soeckt de gesontmakende olye voor uwe geestelijcke wonden / in sijn hoon ende bespottighe u eere ende heerlycheyt / in sijn verdoumenisse u vrijsprekinghe / in sijn gehoorsaemheyt de vergevinge van uwe stoutmoedicheydt.

v r. Predicatie over het
**Lijden / Sterven ende be-
graven onses Heeren**
IESV CHRISTI,
*Vol van aendachtighe ende Godtvruchtighe
Overdenkinghen.*

**Inde Latijnsche Tale t'samen gestelt /
door den wel-gelerden ende Godsalig-
gen Arnoldum Cornelij, in sijn leven
getrouwe Dienaer Jesu Christi in
sijn Gemeynte tot Delft, ende
van hem aldaer gedaen
in den Jaer 1593.**

Ende nu in 't Neder-landsch ghetrouwelijck
vertaelt, ende tot ghemeene stichtinghe uyt
gegeven, door *Wannem Gysium,*
Dienaer des H. Euangelij.

TOT GROENINGEN.
By Nathanael Rooman, Boeckdrucker
Woonende aen 't Bredde-Merckt /
Anno 1636.

Nadruk wordt gelegd op de gereformeerde rechtvaardigingsleer. Maar tevens wordt benadrukt dat de rechtvaardiging door het geloof is verbonden met de erkenning van het koningschap van Christus, hetgeen gestalte dient te krijgen in de heiliging van het kerkelijke, maatschappelijke en politieke leven. Want Christus' koningschap betreft elk levensgebied. Er wordt een direct verband gelegd tussen de heiliging van het leven en het welzijn van de Republiek, zoals het volgende citaat aantoont:

Wij worden oock hier mede vermaent dat wij desen onsen Coninck goetwilliglick onderwerpen met alle gehoorsaemheyt / wie wij ooc zijn / beyde Magistraten en Ondersaten. De Magistraten met alle haer macht aen te leggen tot voortplantinge van het Rijcke Christi ende sijnes Evangeliums de Ondersaten / dat sij haer te samen met hare Magistraten voeghen na de wetten van dit Coning-rijcke. Dat se neerstig comen tot het gehoor van sijn woort ende haer begeven tot het gebruyck van sijne sacramenten / ende datse hare manieren richten na den regel haer van Christo voorgeschreven: opdat wij niet van die gene en zijn van dewelcke wij lesen / Luc. 19 v. 14. Die daer seyden / Wij en willen niet dat dese over ons regeren, ende dat wij sonder joc / sonder regel en wet / soecken te dwalen in allerhande omwegen (. . .) soo wij hem voor onsen Coning bekennen / ende ons sijn gebiet goetwilliglick onderwerpen / ende ons richten na sijn H. Woort / so beyde Magistraten ende Ondersaten haer voegen na de Wetten deses Coning rijcx / soo geven wij daer mede te kennen / dat wij dese goede belijdenisse die hij hier voor Pilatum heeft gedaen / ghelooove geven / en hij sal ons hier segenen / ende ten jongsten dage voor de sijne aen-nemen.

Dit accent op het koningschap van Christus troffen wij ook aan in zijn geschrift over de autonomie van de kerk ten opzichte van ambtelijke aangelegenheden. Het herinnert aan zijn al eerder genoemde georiënteerdheid aan het calvijnshe theocratieprincipe. Dit heeft zijn visie op kerk en staat in belangrijke mate bepaald. Deze georiënteerdheid aan Calvijn bevat mogelijk ook een verklaring voor zijn bestrijding van dopers individualisme en subjectivisme. Croese heeft, evenals trouwens zijn geestverwant Taffin, zich intensief verdiept in de problematiek van de dopers. Hij schreef tegen hen: *Grondtlich bewijs ende onderricht uit den heyligen Schriftuyr, dat het Godts wille is dat men den onmondigen kinderkens der Christenen doopen sal, Het tweede Deel des boecxks, begrijpende de Wederspraacken wegens den kinderdoop met hun beantwoordinghe*, alsmede nog een afzonderlijk geschrift, zonder titel, maar in onderscheid van het eerstgenoemde voorzien van een *Voorreden aen den christelicken leser ende alle christgheloovighe menschen*. Deze manuscripten zijn ongedrukt gebleven, maar te oordelen althans naar de redactionele „sporen” waren ze waarschijnlijk aanvankelijk wel voor de drukpers bedoeld.

3. Betekenis

Wij zijn nu toegekomen aan een samenvatting van ons onderzoek, teneinde aan de hand daarvan de betekenis aan te geven die Croese had voor de Nadere Reformatie.

Uit zijn activiteiten op zowel groot- als kleinschalig kerkelijk terrein bleek dat Arent Cornelisz. Croese voluit een kerkelijk ingesteld theoloog en een geboren leider uit de begintijd van de Gereformeerde kerk der Nederlanden genoemd kan worden. Zijn visie op de predestinatieleer kenmerkte hem tevens als een moderaat maar beslist reformato-
risch theoloog, die mede daardoor het respect genoot van zijn gereformeerde tijdgenoten. Ook kwam hij naar voren als een strijdbaar theoloog, die zowel het humanisme als het doperdom weerstond. Deze aandacht voor de gereformeerde leer ging echter allerm minst ten koste van een pastorale aandacht voor de levenswandel der gereformeerden. Integendeel. Misstanden op moreel gebied vonden in Croese een geducht bestrijder. Bovendien leerden wij hem kennen als gereformeerd piëtist, die zowel in het openbaar vanaf de kansel als persoonlijk, getuige zijn *Christelijke Betrachtingen*, een innige devotie nastreefde. Daarbij bleek hij een solidair theoloog, die zijn gang ging in verbondenheid met geestverwanten. Vooral interessant is zijn connectie met J. Taffin in wie Croese een gelijkwaardig geestverwant trof, die evenals hij zich inzette voor een diepere doorwerking van de beginselen der Reformatie in hart en wandel. Deze congenialiteit kwam met name uit in hun overleg hoe bij de overheid een verbod op toneelopvoeringen, als een volksvermaak dat zij in strijd zagen met de Decaloog, te bewerkstelligen. Daaruit blijkt een doelgericht streven naar nadere reformatie. Deze praktische gerichtheid is door latere exponenten van het Gereformeerd Piëtisme, zoals G. Voetius en S. Oomius, ten volle onderkend en gehonoreerd.

Zo kan Croese worden beschouwd als grondlegger van de Nadere Reformatie in Zuid-Holland.

Literatuur

- L. F. Groenendijk, „De Nadere Reformatie en ‘de scholen der ydelheit’” (1), in *Documentatieblad Nadere Reformatie*, X (1986), 77v.
J. van der Haar, *Schatkamer van de gereformeerde theologie in Nederland*, Veenendaal 1987, 91v.
H. J. Jaanus, *Hervormd Delft ten tijde van Arent Cornelisz.*, Amsterdam z.j.
G. H. Leurdijk, „Het begin van de Nadere Reformatie in Holland”, in *Documentatieblad Nadere Reformatie*, XI (1987), 1v.
D. Wijbenga, *Delft, een verhaal van de stad en haar bewoners*, dl. 2, Rijswijk 1986 (en de aldaar aangehaalde literatuur).